

R a s p r a v e

MIGRACIJE U NARAVI I POSLANJU CRKVE. TEMELJNI STAVOVI I POSEBNI TEOLOŠKI IZAZOVI

Edvard Punda – Darko Rapić

Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Splitu
donedvard@gmail.com
darkorapic7@gmail.com

UDK: 299.725: 27-9*00"
27-248.2+27-312.5-056.153
27-145.55+2-546.2
616-036.84:2-184.85
<https://doi.org/10.34075/cs.56.4.1>
Pregledni rad
Rad zaprimljen 2/2021.

Sažetak

Jedan od velikih fenomena današnjeg svijeta, a time i jedan od velikih izazova koji se stavlja pred Crkvu, jesu migracije. U ovome se članku pokušava teološki promišljati o tom fenomenu, o značenju koje on ima za Crkvu, te o posebnosti izazova koji migracije stavljaju pred teologiju. Najprije se pokazuje kako je Crkva ozbiljno pristupala tom fenomenu tijekom čitave svoje povijesti. Međutim, nemoguće je obuhvatiti raspon djelovanja Crkve na tom području. Jednako je i kada se želi prikazati sve intervencije učiteljstva i teološke perspektive pristupa migracijama. Stoga ovdje ukratko predstavljamo najvažnije dokumente crkvenog učiteljstva, te istaknuto mjesto koje migracije imaju u pontifikatu pape Franje. Potom se, u drugome dijelu, pokušava pokazati kako je fenomen migracija u samoj naravi Crkve, koja je putujuća i misionarska. Te su dvije dimenzije, iako različite, neodvojive. Crkva nije samo usmjerena prema migrantima nego je ona trajno migrirajuća ukoliko je uvijek na putu prema svome konačnom dovršetku u nebeskoj slavi. Ona je također migrirajuća ukoliko je poslanje Kristovih učenika ići svim narodima, ali i ukoliko vjera Kristovih učenika podrazumijeva trajni nutarnji izlazak. U trećem se dijelu pokušava dati vlastito shvaćanje posebnosti teološkog promišljanja o migracijama, koje se opisuje kroz dvije perspektive, dogmatsku i evangelizacijsku. Na kraju, u zaključku, sažima se važnost migracija za vjeru i Crkvu, te se pokazuje kakvu teologiju zahtijeva fenomen migracija.

Ključne riječi: migracije, migranti, Crkva, papa Franjo, teološka perspektiva, evangelizacija

UVOD

Odnos Crkve i svijeta nedvojbeno je složen. Crkva samu sebe shvaća kao stvarnost s posebnim poslanjem u svijetu i za svijet. Ona nije od svijeta, ali se nalazi u svijetu u kojem vrši svoje poslanje. U tom su smislu njezina bit i njezino poslanje u svijetu neodvojivi. To je osobito pokazano na Drugome vatikanskom koncilu. Na njemu je Crkva progovorila o sebi, o tome kako samu sebe shvaća, uvijek vodeći računa o poslanju koje ima. O tome svjedoči čitav niz dokumenata u kojima Crkva progovara o sebi govoreći o svome odnosu prema drugima: prema svijetu uopće, prema drugim religijama, drugim Crkvama. Ipak, kada je riječ o odnosu Crkve i svijeta, najvažniji je dokument *Gaudium et spes*¹, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. Njime je Crkva htjela pokazati da su joj poznate radost i nada ovoga svijeta, ali i sve nedaće, nedoumice, poteškoće i strahote današnjeg vremena. Takvom svijetu, a ne samo kršćanima, Crkva predstavlja Krista kao jedini ispravni put i način samoostvarenja čovjeka kao pojedinca, ali i čovječanstva.² Iz toga je razvidno da se čak i ono što se čini nužnim konfliktom s modernim svijetom i njegovim izazovima može pretvoriti u ambijent poslanja Crkve, dapače u izazov kako djelovanja tako i teološke refleksije. Jedan od velikih fenomena čitave ljudske povijesti, a posebice današnjega svijeta fenomen je migracija. Sasvim je razvidno da Crkva, koja nema svoga tijela izvan povijesti čovječanstva³ te koja i postoji zbog tog čovječanstva⁴, s posebnom pozornošću pristupa tom fenomenu od samih svojih početaka, kako u praksi tako i u intervencijama učiteljstva i teološkim promišljanjima. Crkva svoj odnos prema migrantima i prema fenomenu migracija nikada nije shvaćala kao nešto periferno ili izvanjsko. Dapače, svoj je odnos prema migracijama crpila i nadahnjivala iz svoga božanskoga utemeljenja, odnosno temeljila na razumijevanju same sebe i svojega poslanja. Kao što ćemo pokušati dokazati u ovome radu, Crkva sebe shvaća kao putujuću, migrirajuću, te je njezin odnos prema migracijama i sposobnost ne samo čitanja u migracijama znakova vremena,

¹ Drugi vatikanski koncil, *Gaudium et spes*. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (u nastavku: GS).

² Usp. Zvonko Pažin, *Gaudium et spes – jučer i danas*, *Diacovensia*, 21 (2013.) 1, 6.

³ Usp. Henri de Lubac, *Katoličanstvo. Društveni aspekti dogme*, Ex Libris, Rijeka, 2012., 269-286.

⁴ Doista, „Crkva koja postoji samo za sebe, postaje suvišna“. Joseph Ratzinger, *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2006., 135.

nego i u njima razumijevanja Božjega govora čovjeku, najuže vezan uz samu njezinu narav. Iz toga slijedi i da teologija, kao crkvena stvarnost, ima posebno promišljanje o migracijama.

1. CRKVA I MIGRACIJE

Kretanje stanovništva dio je ljudske povijesti. Iskustvo pokazuje da je ono neizbježan fenomen. Proizlazi iz različitih ljudskih potreba, iz nužde ili iz motiva samoostvarenja i rasta. Cjelokupan proces premještanja stanovništva naziva se migracijom, bilo da je riječ o kretanju unutar nekog područja (država, regija, kontinent) ili izvan nekog područja (iz države u državu, iz regije u regiju, s kontinenta na kontinent).⁵ Razlozi su migracija višestruki: ratovi, progonstva, glad, potraga za boljim životom, traženje sigurnosti; religiozni i politički razlozi najčešći su povodi zbog kojih određeno stanovništvo napušta dotadašnje područje življenja i odlazi živjeti na neko drugo. Ovisno o razlozima, pojmovno razlikujemo migrante i izbjeglice. Iako za naš rad ta pojmovna različitost ne igra veliku ulogu, ovdje ćemo samo ukratko navesti uvriježeno shvaćanje različitosti tih pojmova. Ukratko, izbjeglica je osoba koja je prisilno napustila svoju zemlju u strahu za vlastiti život, zbog pripadnosti određenoj rasi, nacionalnosti, društvenoj skupini ili političkoj opciji.⁶ S druge strane, migrant je onaj koji se slobodno kreće unutar neke zemlje, uglavnom zbog poboljšanja buduće ekonomske perspektive. Za razliku od izbjeglice, migrant je uvijek pod zaštitom svoje domovine, čak i kada je u inozemstvu.⁷ Moramo napomenuti, također, da to nisu jedini pojmovi kojima se izriče složenost fenomena migracija. To je vidljivo i u prijevodima crkvenih dokumenata.⁸

⁵ Usp. International federation of Red Cross and Red Crescent societies, *The phenomenon of migration. Its significance of meaning in human societies throughout history*, u: http://www.ifrc.org/PageFiles/89397/the%20phenomenon%20of%20migration_TYPEFI_final_En.pdf (6. 9. 2020.), 2.

⁶ Usp. The UN Refugee Agency, *Convention and Protocol relating to the status of refugees*, u: <https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (6. 9. 2020.), 14-15.

⁷ Sve navedene hrvatske pojmove vidi u: *Hrvatski jezični portal*, u: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main> (19. 1. 2021.). Također vidi: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., u: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40619> (19. 1. 2021.).

⁸ U hrvatskom jeziku možemo primijetiti variranje u prijevodima pojmova „migracije“ i „migrant“, pa se tako na određenim mjestima pojavljuju pojmovi *selilac, iseljenik, migrant, emigrant*.

1.1. Najvažniji iskazi učiteljstva

Crkva u svojoj povijesti nije propuštala govoriti o migracijama, osobito u vremenima intenzivnijeg kretanja stanovništva. Još u najranijim danima iskazivala je skrb za migrante i izbjeglice gradnjom bolnica, sirotišta i skloništa za strance. Čak je Nicejski sabor 325. godine naložio gradnju gostinjaca za strance, bolesne i siromašne u svim gradovima.⁹ Kao i u drugim područjima, Crkva je i u ovome uvijek težila zaštititi ljudskog dostojanstva svakog migranta ili izbjeglice. Ono za Crkvu nikada nije samo humana gesta. Riječ je o skrbi koja proizlazi iz zajedništva s Bogom. Drugim riječima, Crkva svojim zalaganjem u korist svakoga čovjeka svjedoči vjeru u Isusa Krista i nastavlja njegovo djelo brige za svakog čovjeka. Crkva koja bi se prestala zalagati za čovjeka bila bi Crkva koja je izgubila odnos s Isusom Kristom.

Brojni su dokumenti u kojima Crkva govori o fenomenu migracija. U posljednjih stotinjak godina nastalo je najviše dokumenata s tom tematikom, no nisu svi imali isto značenje. Jedni su poticajni, drugi odredbeni, treći prigodni jer govore o migracijama pod jednim vidikom ili s obzirom na jedan narod i slično. Isto tako, kao što smo prethodno spomenuli, ni pojam migracije nije uvijek bio jednako shvaćen, nego je bio podložen razvoju, ovisno o stajalištu koje je Crkva zastupala u određenom povijesnom kontekstu. Ovdje nismo u mogućnosti spomenuti sve dokumente, pa ćemo istaknuti one koji su od općeg ili normativnog značenja, odnosno koji su za naš rad najrelevantniji, bilo da su papinski ili koncilski ili su pak dokumenti nekog zasebnog tijela Svete Stolice.¹⁰

Među najvažnije crkvene dokumente o migracijama ubrajamo apostolsku konstituciju pape Pija XII. *Exsul Familia*, o pastoralnim i vjerskim aspektima iseljenika.¹¹ Konstitucija je objavljena 1952. godine, u vrijeme kad su se još uvijek osjećale posljedice Drugoga svjetskog rata. Rat je prouzročio više od 70 milijuna ljudskih žrtava i natjerao desetke milijuna ljudi na izbjeglištvo. Primjerice, između 1944. i 1948. godine samo je 12 milijuna Nijemaca bilo protjerano iz istočnoeuropskih zemalja u Njemačku i Austriju.¹² Uz to, pro-

⁹ Usp. Snježana Gregurović, Katolička crkva i migranti: prema prihvaćanju multikulturalnog modela integracije migranata, *Obnovljeni život*, 75 (2020.) 1, 85.

¹⁰ Usp. Antun Škvorčević, Crkveno učiteljstvo o migracijama, *Bogoslovska smotra*, 63 (1993.), 3-4, 318.

¹¹ Pius XII., *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia“*, *Acta Apostolica Sedis*, 44 (1952.) 13, 649-704.

¹² Adam McKeown, Global migrations 1846-1940, *Journal of Global History*, 15 (2004.) 2, 155-189.

ces dekolonijalizacije, podjela Indije, povratak Židova na područje današnjeg Izraela i mnogi kasniji migracijski valovi donijeli su 20. stoljeću naziv „stoljeće izbjeglica“. U takvom okruženju papa Pio XII. nastupa s brigom i pažnjom, pozivajući domaće stanovništvo na primanje migranata, izbjeglica i stranaca. Pritom ne radi razliku između migranata i izbjeglica, samo ističe da postoje oni koji migriraju pod prisilom i oni koji migriraju iz nužde. Pred izbjegličke obitelji, misleći ponajprije na katolike, Papa je stavio nazaretsku obitelj, Josipa, Mariju i Isusa, kao uzor i izvor svake pomoći. Ulogu Crkve opisao je kao onu koja će svakom vjerniku pomoći zadržati religiozni identitet, ali i biti utočište prognanicima. Stoga je njezina zadaća da se u duhovnom i materijalnom smislu brine za svakog stranca, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost.

Drugi vatikanski sabor nije propustio govoriti o migracijama. Već u pripremama za Sabor postojalo je veliko zanimanje za tu temu te je uspostavljena zasebna potkomisija koja je bila zadužena za tu problematiku. Premda Sabor nije donio nikakav izričiti dokument o migracijama, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* u nekoliko se brojeva neizravno dotaknula migranata i izbjeglica. Konstitucija ističe kako Crkva dijeli radost i nadu, žalost i tjeskobu svih ljudi, pa tako i onih koji su iz bilo kojeg razloga napustili svoje domove.¹³ Tamo gdje raspravlja o društvenim, ekonomskim i političkim problemima, možemo iščitati neke uzroke koji potiču odlazak ljudi iz vlastitih domova. Tako koncilski oci naglašavaju kako mnogi ljudi žive u uvjetima života i rada koji su nedostojni ljudske osobe. Razlog je ekonomska neuravnoteženost i socijalna nejednakost, koji prisiljavaju mnoge na odlazak iz svojih domova u potrazi za boljim životom. U skladu s pozivom na očuvanje dostojanstva svake ljudske osobe i neodložnom obvezom da budemo bližnjima, koncilski oci potiču da djelotvorno pomažemo izbjeglicama, da se ekonomska djelatnost razvija prema vlastitim metodama i zakonima u granicama moralnog reda te da svako društvo teži k uspostavljanju mira.¹⁴ Vrijedi još spomenuti kako je Drugi vatikanski koncil objavio dekret *Christus Dominus*, o pastirskoj službi biskupa, u kojem su crkveni pastiri pozvani na posebnu brigu za vjernike koji nisu u mogućnosti redovito pohađati župni pastoral. Osim pomoraca, zrakoplovaca, nomada i turista dekret izričito spominje migrante, prognanike i izbjeglice.¹⁵

¹³ Usp. GS 1.

¹⁴ Usp. GS 27, 63-65, 83-87.

¹⁵ Usp. Drugi vatikanski koncil, *Christus Dominus*. Dekret o pastirskoj službi biskupa, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 18 (u nastavku: CD).

Sljedeći značajan dokument o normativnom gledištu za pastoral selilaca, jest motuproprio *Pastoralis migratorum cura*, zajedno s uputom *De pastoralis migratorum cura*. Riječ je o dokumentu pape Pavla VI. i Kongregacije za biskupe iz 1969. godine, koja je usklađena s duhom Drugoga vatikanskog sabora i posaborskim normama. Naslonjeni na konstituciju *Exsul Familia*, motuproprio i uputa podsjećaju na provedbu koncilskih dokumenata. Njihova novost je u davanju veće uloge nacionalnim biskupskim konferencijama u rješavanju problema migranata i izbjeglica na njihovu području.¹⁶ Drugi crkveni dokumenti koji govore o migrantima su: motuproprio *Apostolicae caritatis*, uputa *Erga migrantes caritas Christi*, dokument *Izbjeglice – izazov solidarnosti* te pisma *Towards a Pastoral Care of Refugees* i *Pismo biskupskim konferencijama o Crkvi i svijetu u pokretu*.¹⁷ Da ne ostane samo na razini teorije, u praksi je Crkva ustanovila određene institucije i tijela koja vode brigu o migrantima: Visoko vijeće za iseljenike, Papinsko povjerenstvo za pastoral migranata i turizam (poslije preimenovano u Papinsko povjerenstvo za pastoral selilaca i putnika), Dikasterij za promicanje cjelovitoga ljudskog razvoja, a treba spomenuti i djelovanje Caritasa te Isusovačke službe za izbjeglice.

1.2 Migracije u pontifikatu pape Franje

Pontifikat pape Franje započeo je u ožujku 2013. godine. Sedam mjeseci kasnije brod s imigrantima prevrnut će se pokraj talijanskog otoka Lampeduse. Bio je to okidač kojim je papa Franjo počeo svraćati pozornost na problem svih imigranata. Kao da je, na neki način, predvidio tzv. europsku migracijsku krizu iz 2015. godine, kada će na tisuće migranata krenuti prema Europi. Papa Franjo stao je u obranu njihova dostojanstva u raznim sredstvima javnog priopćavanja, općim audijencijama, angelusima, homilijama, pismima, društvenim mrežama i slično. Često je u svojim govorima spominjao biblijske ulomke prema u kojima Bog poziva čovjeka da pruži strancu dobrodošlicu te se osvrće na Isusove roditelje Josipa i Mari-

¹⁶ Usp. Paulus VI., *Litterae apostolicae motu proprio datae. Pastoralis migratorum cura quibus novae normae de pastoralis migratorum cura statuuntur, Acta Apostolicae Sedis*. 61 (1969.) 10, 601-603; Sveta kongregacija za biskupe, Uputa o pastoralnoj brizi za migrante, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

¹⁷ Hrvatska biskupska konferencija je preko komisije *Iustitia et pax* objavila tek jednu izjavu s osvrtom na migracijsku krizu. Đakovačko-osječki nadbiskup mons. Đuro Hranić objavio je okružnicu o migrantima i izbjeglicama, dok su za pomoć izbjeglicama vjerski predstavnici u Republici Hrvatskoj potpisali zajednički apel.

ju koji su prema Matejevu evanđelju morali bježati u Egipat.¹⁸ Nekoliko svojih angelusa posvetio je govoru o izbjeglicama i migrantskoj krizi. U jednom od njih donio je izvješće o potonulim brodovima koji su prevozili migrante i pozvao odgovorne vlasti da poduzmu mjere kako bi spriječili nove tragedije.¹⁹ Između ostaloga, zatražio je solidarnost prema migrantima pronađenima u plovilima na Sredozemnome moru²⁰ te podržao nastojanja Globalnog kompakta o sigurnim, uređenim i regularnim migracijama.²¹ U poruci za 104. Svjetski dan migranata i izbjeglica 2018. godine Sveti je Otac istaknuo da na aktualan problem možemo pravilno odgovoriti s četiri glagola: primiti, zaštititi, promicati i integrirati. Primiti, prije svega, znači pružiti veće mogućnosti migrantima i izbjeglicama za legalan i siguran ulazak u odredišnu zemlju. Glagol zaštititi može se shvatiti kao niz koraka koje treba poduzeti kako bi se zaštitila prava i dostojanstvo svakog migranta i izbjeglice. Promicati bi značilo osigurati uvjete da se svim migrantima i izbjeglicama omogući da se ostvare kao osobe u svim dimenzijama svoga života i čovječstva. Posljednji glagol, integrirati, tiče se mogućnosti za međukulturalno obogaćivanje. To je dugotrajan proces, a uključuje poseban napor pridošlica.²² Kad je Papa u rujnu iste godine rekao kako države trebaju prihvatiti onaj broj migranata koliko ih društvo može integrirati, mnogi mediji proglasili su njegovu izjavu „zaokretom“. Tako je javnost u sažetom izdanju dobila dojam da je Sveti Otac u svom dotadašnjem zalaganju tražio prihvaćanje svih imigranata bez iznimke.

¹⁸ U božićnoj propovijedi 2017. godine govorit će i o tome kako su Josip i Marija prvotno bili odbijeni u Betlehemu. Ona kojoj su svi odbili pružiti boravak rodila je Isusa. Opširnije u: *Solemnity of the nativity of the Lord. Papal Mass. Homily of his Holiness pope Francis* (24.12.2017.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2017/documents/papa-francesco_20171224_omelia-natale.html (6. 9. 2020.).

¹⁹ Usp. *Pope Francis appeals for the security and dignity of migrants* (22. 7. 2018.), u: <https://www.vaticannews.va/en/popenews/2018-07/pope-angelus-22-july-2018appeal-migrants-shipwreck-mediterranean.html> (9. 6. 2020.).

²⁰ Usp. *Pope Francis – Angelus prayer 2019-01-06* (6.1.2019.), dostupno na: https://www.youtube.com/watch?time_continue=200&v=3WqOL6f4k7M (6. 9. 2020.).

²¹ Usp. *Migrants, may 'the international community work with responsibility and solidarity* (16. 12. 2018.), u: <https://www.lastampa.it/2018/12/16/vaticaninsider/migrants-may-the-international-community-work-with-responsibility-and-solidarity-ODWloq0LYdrIMDNzdAF47O/pagina.html> (6. 9. 2020.).

²² Usp. *Message of his holiness pope Francis for the 104th World day of migrants and refugees 2018.* (14. 1. 2018.), u: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20170815_world-migrants-day-2018.html (6. 9. 2020.).

No to nije bila prva Papina izjava o „mudrom“ primanju imigranata. Papa Franjo dotaknuo se migranata i u svoje dvije enciklike. U enciklici *Evangelii Gaudium* koristi se Božji pitanjem Kajinu „Gdje ti je brat Abel?“ (Post 4,9) kako bi čitatelju posvijestio gdje su njegova braća i sestre koja se svakodnevno iskorištavaju, ubijaju ili su predmeti trgovanja.²³ Govoreći o klimatskim problemima u enciklici *Laudato si'*, papa Franjo kaže kako je „došlo do tragičnog porasta broja imigranata koji pokušavaju pobjeći od sve veće bijede uzrokovane uništavanjem okoliša. Njima se u međunarodnim konvencijama ne priznaje status izbjeglica; oni nose teret života koji su ostavili iza sebe i lišeni su bilo kakve pravne zaštite. Nažalost, vlada opća ravnodušnost prema tim tragedijama, koje se još uvijek događaju u raznim dijelovima svijeta. Izostanak reakcija na te drame naše braće i sestara znak je gubitka osjećaja odgovornosti za naše bližnje, na kojem se osniva svako civilno društvo“.²⁴

Goruće pitanje migrantske krize do sada je neizbježno uključeno u pontifikat pape Franje, ako nije i u samom središtu. Zanimljivo je kako je njegovo prvo putovanje izvan Rima bio upravo odlazak na otok Lampedusu, u čemu mnogi iščitavaju važan znak i simboličnu gestu. U svojim govorima on nastoji potaknuti kršćane diljem svijeta da prema migrantima i izbjeglicama imaju stav dobrodošlice. Nastoji u njima vidjeti ljude koji donose nove mogućnosti, a ne prijetnje i strahove.²⁵ Svojom zauzetošću i govorima papa Franjo nije donio nikakvu novost u Katoličkoj Crkvi. On zapravo nastoji konkretizirati ono što je Crkva govorila i prije nego što je problem migracija zadio goleme razmjere.²⁶ U apostolskoj konstituciji *Gaudium et Spes* piše kako „pravda i pravičnost također zahtijevaju da promjenljivost koja je nužna za ekonomiju u razvoju bude uređena tako da izbjegne neizvjestan i ugrožen život pojedinaca i njihovih obitelji. Što se tiče radnika koji dolaze iz drugih naroda ili zemalja, a koji svojim radom pridonose ekonomskom razvoju nekoga naroda ili kraja, valja se brižno čuvati svake diskriminacije u naplaćivanju ili uvjetima rada. Osim toga treba da ih svi, a napose javne vlasti, ne drže pukim sredstvima proizvodnje, nego osobama, i pomognu im da dovedu k sebi svoju obitelj i da si pribave pristojan stan te da se zalažu za njihovo uključenje u društveni život naroda ili kraja koji ih prima“.²⁷

²³ Usp. Papa Franjo, *Evangelii Gaudium*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014., 211.

²⁴ Papa Franjo, *Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 25.

²⁵ Usp. Paulina Guzik, Communicating migration – Pope Francis' strategy of reframing refugee issues, *Church, Communication and Culture*, 3 (2018.) 2, 110.

²⁶ Usp. Darko Rapić i Šimun Bilokapić, Nasilje u kontekstu europske migracijske krize, *Služba Božja*, 60 (2020.) 2, 156.

²⁷ GS 66.

Papa je u svojoj propovijedi na svetkovinu rođenja Isusa Krista migracije nazvao „znakom vremena“, ističući kako je „važno govoriti o negativnostima koje se pojavljuju dolaskom izbjeglica čak i u zemljama s dugom kršćanskom tradicijom, a koje su diskriminatorne i ksenofobne“.²⁸ Prema Paulini Guzik Papa je toliko okupiran migrantima zato što su oni za njega sinonim za siromaštvo, a on je na početku pontifikata naglasio da želi poniznu i siromašnu Crkvu za siromašne. Guzikova pritom donosi statističke podatke o tome koje su riječi najistaknutije u govoru pape Franje. Daleko najviše spominje se riječ *migrant*, zatim *Bog*, *čovjek*, *ljudi*, *braća i sestre*, *svijet*, *djeca*, *srce*, *dobrodošlica* i *Crkva*.²⁹ Papa ne pravi razliku između migranata, koji traže bolji život, i izbjeglica, koji traže siguran život. Brani one koji migriraju iz ekonomskih ili bilo kojih drugih razloga, smatrajući da je u ljudskoj prirodi željeti graditi bolju budućnost.³⁰ Politika možda dopušta različita mišljenja te različite načine kako riješiti migracijski problem, no za Papu postoji samo jedno kršćansko stajalište. Naslonjen na evanđelje, svaki kršćanin ima moralnu odgovornost za migrante kao svoju braću i sestre u Kristu. Da samo ne ostane na riječima, Papa je nakon posjeta grčkom otoku Lezbu poveo sa sobom tri izbjegličke obitelji i smjestio ih u Rim.³¹ Time je samo dokazao da problemu migracija pristupa sa sućuti i solidarnosti prema onima koji su u potrazi za boljom i sigurnijom budućnosti.

2. MIGRACIJE U SAMOJ NARAVI CRKVE: MISIONARSKA I PUTUJUĆA CRKVA

U vrijeme pisanja apostolske konstitucije *Exsul Familia* o dušobrižništvu za migrante i izbjeglice, papa Pio XII. prepoznao je u migracijama povijesno trajnu prisutnu crtu misionarstva Crkve. Istaknuo je pozitivnu pojavu migracija u vjerničko-pastoralnim

²⁸ Solemnity of the nativity of the lord. Papal mass. Homily of his Holiness pope Francis (24.12.2017.), u: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/homilies/2017/documents/papa-francesco_20171224_omelia-natale.html (6. 9. 2020.).

²⁹ Usp. Paulina Guzik, Communicating migration – Pope Francis' strategy of reframing refugee issues, 118-119.

³⁰ Usp. *Message of his Holiness pope Francis for the celebration of the 51st World day of peace* (1. 1. 2018.), dostupno na: https://w2.vatican.va/content/francesco/en/messages/peace/documents/papa-francesco_20171113_messaggio-51giornatamondiale-pace2018.html (6. 9. 2020.).

³¹ Usp. *Pope Francis takes 3 Syrian refugee families back to Rome after visit to Greek camp* (16. 4. 2016.), u: <https://www.straitstimes.com/world/europe/pope-brings-message-of-hope-to-migrants-on-lesbos> (6. 9. 2020.)

okvirima, ističući kako je vlastito Božjoj mudrosti poslužiti se ljudskim pojavama kako bi se ostvario Božji plan spasenja u korist cijelog čovječanstva. U tom kontekstu kršćani koji migriraju u druge zemlje mogu postati sjeme širenja kršćanstva tamo gdje ono nikad nije prodrlo ili gdje je izgubilo smisao.³² Upravo to je jedna od najvažnijih zadaća Crkve u njezinu djelovanju. Kristov oporučni imperativ: „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju“ (Mk 16,15) potaknuo je mnoge vjernike na evangelizacijsku migraciju. Apostoli su ostavili jasan primjer misijskog djelovanja propovijedajući od zapadne Europe pa sve do Indije.³³ Nadalje, Crkva je na svim svojim koncilima naglašavala potrebu propovijedanja evanđelja kao nešto što spada u bit njezina poslanja. Bez obzira na uspjehe i neuspjehe, teža ili lakša vremena, misije su u Crkvi trajna radost i nada.³⁴

Misijsku narav Crkve definirao je Drugi vatikanski koncil u dekretu *Ad Gentes*, naglasivši kako je Crkva poslana od Boga svim narodima kao univerzalni sakrament spasenja. Stoga je dužnost Kristovih nasljednika neprekidno naviještati Božju riječ, čineći tako da se Božje kraljevstvo uspostavlja posvuda na zemlji.³⁵ Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* upozorava biskupske konferencije da njihovoj zadaći pripada osnivanje i promicanje djela u kojima će se bratski primati i odgovarajućom pastirskom brigom pomagati oni koji dolaze iz misijskih zemalja radi studija. Konstitucija ističe da preko misionarskih migranata daleki narodi mogu postati dio kršćanske zajednice, odnosno da su misionari najbolja prilika Crkve da razgovaraju s narodima koji još nisu čuli za evanđelje.³⁶ Koncilski dekret *Apostolicam actuositatem* o apostolatu laika spominje kako misijska obveza ne obuhvaća samo crkvene pastire i službenike nego svakog vjernika laika. On sve vjernike koji rade u tuđim zemljama i koji putuju u inozemstvo naziva putujućim vjesnicima Kristovim i traži od njih da se tako vladaju gdje god se nalazili.³⁷

³² Usp. Antun Škvorčević, *Crkveno učiteljstvo o migracijama*, 320.

³³ Tradicionalno se uzima da je sv. Toma Apostol djelovao u Indiji te da je sv. Pavao putovao čak do Španjolske. Iako je potonje malo vjerojatno, sa sigurnošću znamo da su sv. Pavao i sv. Petar bili u Rimu.

³⁴ Usp. Celestin Tomić, Jesu li još potrebne misije i misionari?, *Crkva u svijetu*, 9 (1974.) 1, 17-18.

³⁵ Usp. Drugi vatikanski koncil, *Ad Gentes*. Dekret o misijskoj djelatnosti u Crkvi, *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (u nastavku: AD), 1.

³⁶ Usp. GS 38.

³⁷ Usp. Drugi vatikanski koncil, *Apostolicam actuositatem*. Dekret o apostolatu laika, *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (u nastavku: AA), 14.

Važnost pojma evangelizacije u pokoncilskom vremenu naglasio je papa Pavao VI. objavom apostolskog nagovora *Evangelii nuntiandi* o evangelizaciji u suvremenom svijetu. Taj novi osjećaj za evangelizaciju izrastao je iz koncilске vizije Crkve, tj. iz teoloških pretpostavki koje je sa sobom donio u odnosu na shvaćanje Crkve te iz nove pastoralne situacije koja je nastala u pokoncilskom vremenu. Koncil je donio teološki obnovljeni pogled na Crkvu i postavio nove naglaske u tradicionalnoj eklezijalnoj koncepciji. To je ponajprije učinio otvorivši Crkvu svijetu i svim njegovim radostima i nadama, ali i žalostima i tjeskobama današnjeg čovjeka.³⁸ Posljednjih nekoliko desetljeća ističe se pojam nove evangelizacije, koji je prvi proklamirao papa Ivan Pavao II. u enciklici *Redemptoris missio* kao znak vremena. Nije riječ o pojmu koji bi označavao neki novi sadržaj, budući da Kristovo evanđelje ne podliježe izmjenama. Papa je zapravo htio naglasiti kako evangelizacija u novim vremenima može biti nova u svom žaru, metodama i izrazu. Dakle, radi se o novom načinu naviještanja Kristove radosne vijesti, prilagođene ljudima današnjeg vremena. Za razliku od prošlih vremena kada je Crkva bila aktivna u tzv. vanjskim misijama, nova evangelizacija ponajprije je usmjerena samoj Crkvi. Papa primjećuje kako val poganstva, iskrivljenih oblika kršćanstva, sekularizacije, individualizma i relativizma lako zahvaća mlade ljude, osobito u velikim gradovima, koji se potom udaljuju od Crkve. Stoga poziva da se u njima iznova zaživi ono što je nekad koliko-toliko postojalo, a sada je gotovo zamrlo.³⁹

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je u naravi Crkve, odnosno njezinih pripadnika da migriraju. Štoviše, Crkva u dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium* samu sebe definira kao putujuću,⁴⁰ kao prolazni lik ovog vijeka koji boravi među stvorovima čekajući dovršetak u nebeskoj slavi.⁴¹ Budući da „putujuća Crkva“ djeluje u promjenjivom svijetu, koncilski oci ističu da ju treba neprestano obnavljati. Ovim pojmom koncilski oci imaju na umu eshatološku dimenziju i cilj svog putovanja.⁴² Takav ekleziološki pristup naslanja se na novozavjetni nauk da su svi kršćeni na zemaljskom putovan-

³⁸ Usp. Nediljko Ante Ančić, Nova evangelizacija. Neodgodiva zadaća Crkve našeg vremena, *Crkva u svijetu*, 35 (2000.) 2, 194.

³⁹ Usp. Anton Bozanić, Evangelizacija i sadašnja nova evangelizacija, *Obnovljeni Život*, 53 (1998.) 2, 145-148.

⁴⁰ Izraz „putujuća Crkva“ u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila pojavljuje se 5 puta u konstituciji *Lumen gentium* (14, 48, 49, 50). U istoj konstituciji dva se puta koristi izraz „putujući narod Božji“ (68), a jednom „Crkva putnika“ (50).

⁴¹ Usp. LG 48.

⁴² Usp. Mato Zovkić, Teološki domet i granice prijevoda dogmatske konstitucije o Crkvi, *Crkva u svijetu*, 3 (1968.) 3, 71.

ju prema kraljevstvu Božjem. Sveti će Pavao u Poslanici Efežanima reći da kršćani nisu „više tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani svetih i ukućani Božji nazidani na temelju apostola i proroka, a zaglavni je kamen sam Krist Isus“ (Ef 2,19). S druge strane, sveti Petar u svojoj prvoj poslanici poziva kršćane da budu Božje sluge: „Zaklinjem vas da se kao pridošlice i putnici klonite putenih požuda koje vojuju protiv duše“ (1 Pt 2,11). Razlika je u tome što Petar govori kršćanima u Efezu u kontekstu spasenja, dok Petar govori putnicima raseljeničtva u Pontu, Galaciji, Kapadociji, Aziji i Bitiniji (usp. 1 Pt 1,1) u kontekstu nevezanosti na zemaljske stvarnosti i odricanja od poganskih običaja. Prema izvješću iz Djela apostolskih prvi su se kršćani nazivali sljedbenicima Puta (usp. Dj. 9,2; 19,9.23; 22,4; 24,14.22), jer je Isus za sebe rekao da je on Put (Iv 14,6). Oni su imali svijest o eshatološkom značenju zajednice, koja treba hodati Božjim putem: „jer nemamo ovdje trajna grada, nego onaj budući tražimo“ (Heb 13,14). Najvažniji tekst za shvaćanje hodočasničkog obilježja Božjeg naroda nalazimo u Poslanici Hebrejima, gdje je vjera starozavjetnih pravednika postavljena za uzor i poticaj kršćanima. Pisac uzima Abrahama kao uzor svim vjernicima u zemaljskom putovanju jer je prihvatio otići u nepoznato, oslonjen na riječ koju je čuo od Boga. Nakon prihvaćanja Božjeg poziva Abraham je do kraja života živio kao nomad, do te mjere da se i u Obećanoj zemlji osjećao poput pridošlice.⁴³ Sveti je Pavao donekle živio takvim životom. Njegova putovanja učinila su ga vjerojatno najplodonosnijim misionarom u povijesti Crkve, a u dvama je poslanicama govorio o zemaljskom životu vjernika kao životu „iseljenosti“ i životu bez prave domovine (usp. Fil 3,17-21, 2 Kor 5,1-10).⁴⁴

Možemo dakle reći da se Crkva neprestano nalazi u migraciji. Međutim, ova vrsta migracije nije fizička, nego duhovna. Bog od Crkve i od svakog vjernika traži „izlazak“⁴⁵: iz sebe, svoje udobnosti, egoizma. Crkva, kao i svaki čovjek, ne može uspostaviti nijedan normalan odnos s drugim ukoliko ne „izade“ iz sebe i otvori se

⁴³ Usp. Mato Zovkić, Crkva putujuća i suputnička, *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 4, 474-475.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 478.

⁴⁵ Znakovito je da papa Franjo tumačenje vjere u svojoj prvoj enciklici *Lumen fidei* ne započinje definicijama, nego poviješću konkretne osobe, Abrahama, a potom i konkretnog naroda, Izraela. Vjera je putovanje, dinamika, izlazak. Da bi ju se moglo razumjeti i živjeti, potrebno je čuti Božju riječ, povjerovati u Njegova obećanja i staviti se na put koji traje zapravo koliko i naš život. Usp. Papa Franjo, *Lumen fidei – Suetlo vjere*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2013.

drugome.⁴⁶ Dok putuje, Crkva ostaje svjesna vanjskih i nutarnjih poteškoća, onih koje dolaze od progona nekršćana i od grijeha samih pripadnika Crkve. Stoga *Lumen gentium* poručuje: „Crkva nastavlja svoje putovanje između progona svijeta i Božje utjehe navješćujući muku i smrt Gospodinovu, dok On ne dođe (usp. 1 Kor 11, 26). Od moći uskrsnuloga Gospodina ona dobiva snagu da strpljivošću i ljubavlju pobijedi svoje žalosti i teškoće nutarnje i vanjske, i da otkrije svijetu Njegov misterij vjerno, iako ne savršeno, dok se na svršetku ne očituje u potpunom svjetlu.“⁴⁷

3. POSEBNOST TEOLOŠKOG PRISTUPA MIGRACIJAMA

Neupitno je, kao što smo do sada mogli vidjeti, da fenomen migracija spada u najznačajnije fenomene ljudske povijesti, ali i Crkve i njezina poslanja. I više, možemo zaključiti da se fenomen migracija tiče i same ljudske naravi kao i kršćanskog poimanja vjere.

Teološka promišljanja o migracijama trebaju voditi računa o doista kompleksnim sociološkim i antropološkim analizama ovog fenomena. Zadaća je teologije, u tome smislu, prepoznavati u migracijama određeni znak vremena. No ona zadaća koja specifično spada na teologiju je trud da se u migracijama, uvijek iznova, prepoznaje Božja djelujuća prisutnost, Božji govor čovjeku. Ta zadaća proizlazi iz crkvene dimenzije teologije, odnosno njezina smještaja i značenja u odnosu na Crkvu. Naime, „Božji narod, pokretan vjerom kojom vjeruje da ga vodi Duh Gospodnji koji ispunja svijet, trudi se da u događajima, potrebama i željama koje dijeli s ostalim ljudima našeg vremena razabere koji su u tome istinski znakovi Božje prisutnosti i Božjih nakana“.⁴⁸ Teološki promišljati o migracijama podrazumijeva trud teologije da u migracijama pokuša bolje razumjeti samoga Boga, njegov govor i njegov plan za čovjeka, a time bolje razumjeti čovjeka i poslanje Crkve.

Ovdje ćemo ponuditi dvije perspektive, odnosno dvije smjernice koje mogu pomoći u ostvarivanju toga teološkoga zahtjeva, odnosno koje mogu biti u pozadini teoloških promišljanja o migracijama. Možemo ih nazvati dogmatskom, iz koje izvlačimo i važne antropološke zaključke, te evangelizacijskom, koja promišlja različite evangelizacijske mogućnosti koje se nude unutar fenomena migracija.

⁴⁶ Usp. Valentina Mandarić, Milosrđe: put Crkve do čovjeka i suvremenih periferija, *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 3, 709.

⁴⁷ LG 8.

⁴⁸ GS 11.

Najprije možemo reći da je kršćanska vjera u samome svome temelju migracijska ukoliko se utjelovljenjem dogodila „migracija“ druge osobe Trojstva. Ovdje želimo istaknuti nekoliko implikacija korisnih za teološko vrednovanje migracija. Bila je potrebna ta božanska migracija da bismo u Bogu koji je *migrirao* u čovjeka mogli shvatiti tko je Bog, ali i tko je doista čovjek.⁴⁹ Migracije se pojavljuju kao stvarnost koja nam pomaže da u drugima, u strancima postanemo dublje svjesni tko je Bog u kojeg vjerujemo – otac svijetu, Stvoritelj, ali i da nismo sami. Tu je intuiciju imao i papa Franjo kada ističe da „svaki put kada se susretnemo s nekim ljudskim bićem u ljubavi, dovodimo se u situaciju da naučimo nešto novo o Bogu. Svaki put kad otvorimo oči da upoznamo drugoga, rastemo u svjetlu vjere i spoznaji Boga“.⁵⁰ Budući da je Bog otac svijetu, onda je jasno da su svi ljudi međusobno braća i naše se zajedništvo ne može i ne smije iscrpsti u odnosu s nama bliskima, ni s onima s kojima dijelimo istu vjeru. Migracije najizravnije propituju naše međusobno bratstvo, u svim njegovim vidovima.⁵¹

Migracije se, iz antropološke perspektive, mogu promatrati kao metafore i tumači ne samo vjernika nego i ljudskog stanja općenito. Fenomen migracija nam možda više nego ijedan drugi fenomen doziva u svijest da je domovina naša na nebesima. Otkriva nam da smo svi u ovome svijetu izbjeglice. Otkriva nam, nadalje, dinamičnu dimenziju vjere, vjere kao izlaska, putovanja.⁵² Kršćanski život nije statičnost, nego putovanje.

U božanskoj migraciji Logos nije prestao biti Bog. Ali postao je nešto što nije bio. To novo, njegova je trajna vlastitost. Iz te *božanske migracije* slutimo da je izazov svih migracija u tome da se istodobno nauči čuvati vlastitost, identitet, ali i znati usvajati novo te to novo učiniti svojim. To je izazov na koji se spontano nadovezuje i sljedeća perspektiva.

Prije trideset godina, kada je ovaj fenomen također bio značajan, ali ipak ne i izražen u mjeri u kojoj je to danas, papa Ivan

⁴⁹ Usp. GS 22.

⁵⁰ Papa Franjo, *Lumen fidei – Svjetlo vjere. Enciklika o vjeri*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., 18.

⁵¹ Usp. Papa Franjo, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2020.

⁵² Upravo je ta dimenzija, kako smo naveli u drugome dijelu, naglašena u jedinom cjelovitom službenom dokumentu Učiteljstva o vjeri, enciklici papa Franje *Lumen fidei*.

Pavao II. u svojoj je poruci u povodu *Sujetskog dana migracija*⁵³ stavio naglasak na veliki problem i izazov s kojim se unutar fenomena migracija susreće kršćanstvo. Riječ je o pojavi sekta, kojima pristupaju i mnogi kršćani. Jasno je da migranti nisu tek osobe kojima društvo i Crkva pristupa iz perspektive solidarnosti i ljubavi. Oni su stvarni subjekt oblikovanja povijesti, društava pa i religija. Izazov koji se time stavlja pred Crkvu, ne zapostavljajući nikada poslanje solidarnosti i brige za svakoga čovjeka (kršćanski humanizam), jest mogućnost navještaja spasenja u Isusu Kristu.

Povijest izabranoga naroda pokazuje kako migracije mogu biti u službi objave i na način da su upravo migrirajući Izraelci prenosili vjeru u jednoga Boga.⁵⁴ Bez migracija izraelskog naroda – ostavljamo ovdje po strani pitanje razloga pojedinih migracija – mnogi krajevi i narodi nikada ne bi došli u susret s Bogom Jahvom. Slijedom toga, migracije same po sebi nude mogućnost evangelizacije onih naroda kojima je Crkva prije slala misionare. Sada ti narodi, između ostaloga, dolaze u kršćanske zemlje. Onkraj svakog prozelitizma, fenomen migracija izazov je za evangelizaciju koja je trajno poslanje Crkve.

ZAKLJUČAK

Fenomen migracija neosporno je izazov za kršćansku vjeru i za teologiju danas. Društvena i religiozna složenost, koja se proteže između pretjeranog straha i sumnjičavosti, s jedne strane, i nekritičke otvorenosti, s druge, jasno daju do znanja da se fenomenu migracija ne može pristupiti jednoznačno ni jednosmjerno. Fenomen migracija postaje poziv samoj vjeri da se dade dovesti u pitanje, pročititi. Ipak, ni kršćanska vjera ni teologija ne smiju se reducirati na fenomen migracija. Iako je istina da migrante možemo smatrati onima *rubnima* koji imaju povlašteno mjesto u poslanju Crkve, kršćansko se djelovanje ne može vrednovati isključivo odnosom prema migrantima. Time bi se stvorila neka nova forma moralizma prema kojoj bi se kršćansko djelovanje vrednovalo isključivo odnosom prema migrantima.

⁵³ *Messaggio di Giovanni Paolo II. per la Giornata mondiale delle migrazioni* (25. 6. 1990.), u: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/migration/documents/hf_jp-ii_mes_19900725_world-migration-day-1990.html (13. 1. 2021).

⁵⁴ Da biblijskom shvaćanju fenomena migracija značajnu pozornost posvećuje i crkveno učiteljstvo, može se vidjeti u Fondazione migrantes della conferenza episcopale, *Enchiridion della Chiesa per le migrazioni. Documenti magisteriali ed ecumenici sulla pastorale della mobilità umana* (1887), EDB, Bologna, 2001.

Na sličan način smatramo da su migracije za teologiju ozbiljan izazov, ali i kušnja da se dogodi svojevrsna redukcija teologije. Teologija se, naravno, treba baviti pitanjem migracija, što smo u ovome radu pokušali dokazati, pa i ponuditi usmjerenje. Doista, koliko god pitanje migracija bilo važno (i) za samu teologiju, smatramo da izazov i odgovor nije u nekoj „novoj“ teologiji – zvala se ona *teologija migracija* ili slično – nego u teologiji sposobnoj u fenomenu migracija oslušivati Božji govor i njegov plan za čovječanstvo.

MIGRATIONS IN THE NATURE AND MISSION OF THE CHURCH. BASIC ATTITUDES AND SPECIFIC THEOLOGICAL CHALLENGES

Summary

One of the great phenomena of today's world, and thus one of the great challenges facing the Church, is migration. This article tries to think theologically about this phenomenon, about the meaning it has for the Church, and about particular challenges that migration poses to theology. First it is presented how the Church has taken this phenomenon seriously throughout its history. However, it is impossible to cover the whole range of the Church's activities in this area. It is the same when one wants to show all the interventions of the magisterium and the theological perspectives of the approach to migration. Therefore, here we briefly present the most important documents of church teaching, and the prominent place that migrations have in the pontificate of Pope Francis. Then, in the second part, an attempt is made to show how the phenomenon of migration is in the very nature of the Church, since she is a traveling and missionary Church. These two dimensions, although different, are inseparable. The Church is not only directed towards migrants but she is permanently migrating if she is always on the way to her final completion in heavenly glory. It is also migratory if the mission of Christ's disciples is to go to all nations, but also if the faith of Christ's disciples implies a lasting inner exodus. The third part tries to give our own understanding of the peculiarities of theological thinking about migration, which is described through two perspectives, dogmatic and evangelizing. Finally, the conclusion summarizes the importance of migration for the faith and the Church, and shows what kind of theology the phenomenon of migration requires.

Keywords: migrations, migrants, Church, Pope Francis, theological perspective, evangelization